

Tarih nedir İslam'ın Tarih'e Bakışı

Tarihten gereken ve beklenen faydanın sağlanabilmesi bu ilmin sağlıklı ve eksiksiz bir tarifinin yapılmasına bağlıdır. Tarih ilmini insanlığın yararına sunabilmek veya toplumları bu ilimden yararlandırabilmek, bu ilmi tam anlamıyla kavramakla mümkündür. Tarih ilmi insanoğlunun zaman birimine ihtiyaç duymasıyla eş zamanlı olarak ortaya çıkmıştır. İnsanlar kişisel yaşamayı sürdürebilmek için toplumsal yaşamayı da gerekli görünce zaman birimine ihtiyaç duymuştur. Zaman birimi de toplu halde yaşamamanın bir gereği olarak ortaya çıkmıştır. Tarih zaman olgusuyla tespit edilir. Bu da ay ve güneş sisteminin nasıl meydana geldiğinin bilgisine kavuşmakla elde edilmiş bir bilgidir. İslam ümmeti olarak tarihte oluşturduğumuz medeniyet ve elde ettiğimiz ilmi düzeye yeniden kavuşup İslam medeniyetini yeniden ihya edebilmek, bu medeniyetin çöküşünde yaptığımız ihmalleri ve yanlışlıkları ve bu alanlardaki zaaflarımızı çok iyi tespit edebilmek için tarihimizi yeniden sağlıklı bir şekilde okuyup yorumlamamıza bağlıdır. Onun için öncelikle tarih ilminin tarifini doğruya en yakın bir şekilde gerekli tüm kural ve ölçüleriyle tarif etmek zorunda olduğumuzu bilmeliyiz.

Tarih olup biten olayların bütünü olduğu gibi aynı zamanda bu olup biten olayların tümünün belirli bir düzen ve te'lif anlayışıyla ifade edilmesidir. "Tarih olayların bütünüdür" derken insanların eylemleri ve insanlarla ilgili olayları kastediyoruz. "Bu olayların tümünün bir düzen ve te'lif anlayışıyla ifade edilmesidir" derken de tarihin tamamen insanların fiilleri olduğu kastedilmektedir. Çünkü olup biten her şeyin kesin olarak te'lif edilip yazılması ve tarihi bilgiler arasına girmesi mümkün değildir. Ama gerek olup bitenler gerekse olduktan sonra tespit edilip kaleme alınan tarih insanlığın eseri ve fiilleridir. Olayları da yapan, bu olayları da bir düzen içinde kaleme alan odur. Dolayısıyla "tarih nedir?" diye sorulacak bir soruya verilecek genel bir cevap şöyle olabilir: Tarih geçmişin bilgisini sistemli bir şekilde günümüze aktaran bir ilimdir. Geçmişte kalan ve bütün beşeriyeti ilgilendiren olayların hikayelerinden ibarettir. Aynı türden olan olayların bir araya gelerek belli kanun ve prensipler dahilinde bu kanun ve prensiplerden elde edilen sonuçlarla olayların nasıl meydana geldiğini kavramamıza yardımcı olan bir ilimdir. Tarih

olaylar zinciri demektir. Geçmişten bize ulaşan, günümüzde ortaya çıkan geçmiştekilerin yaşadıkları hayat ile ilgili bilgilerdir. Ümmetlerin geçmişi ile ilgili bilgiler yığını olup, toplumların bugününü anlamaya yarayan bir araç, geleceklerini daha güzel görmeye imkan veren bir disiplindir. Tarih geçmişte meydana gelen olaylar hakkında sözlü ve yazılı olarak bize intikal eden belgeler ilmidir. Geçmiş ile günümüz arasında kurulan bir diyalog, geçmişin ve bugünün olaylarını, insanlığın tecrübe ve kabiliyetlerini inceleyen ilimdir. Önce olaylar meydana gelir sonra bu olaylar şahitleri tarafından sözlü anlatımla dile getirilir ve ardından bu anlatımlar çeşitli yollarla belge olacak şekilde kaleme dökülür. Bu bilgiler bazan bir sikke üzerinde, bazan bir sarayın kapısındaki bir kitabede, bazan bir mabedin duvarındaki kayıtlarda, bazan da bir sarayda veya ilim adamlarının evlerinde geriye bırakılan yazılı bilgi ve belgelerdir. Zamanla bu kalıntıların korunması, bilgi ve belgelerin yazılması veya derlenmesi olayı gerçekleşir. Bu işlemin yapılmasına da tarih yazıcılığı adını veriyoruz. Voltaire'nin deyişi ile tarih: "bir kuşaktan diğer kuşağa intikal eden bilgi ve hikayelerdir." Bu intikal işini de tarihçiler yüklenir. Her hal-ü kârda tarih insanın eylemleridir. Diğer bir tabirle bir olayın tarihî bir olay olduğunu söyleyebilmek için insan ile ilgili veya insanı ilgilendiren bir olay olmalıdır.

İşte İnsanlığın yaşayıp da geride bıraktığı olayları ve bu olayların bıraktığı maddi izler ve belgelerin incelenmesi, tasnifi, yorumlanması ve bütün bunların yazıya dökülmesi tarih yazıcılığını ortaya çıkarmıştır. Olayları araştırmak, gerçekleri ortaya çıkarmak ve mazide yaşananları bütün boyutlarıyla ele alıp yazmak, bilimsel bir tasnif ve belli ilkeler ve kanunlar çerçevesinde gerçekleştirildiğine göre bu bir ilim olup buna tarih ilmi adı verilmiştir. Bu ilim hayal ve felsefi düşünceler üzerinde değil, bizzat yaşanan ve müşahade edilen olaylar üzerine bina edilmiş bir ilimdir. Olayların yakından takibi, incelenmesi, yorumlanması ve felsefi boyutunun ele alınması, aralarında bağ kurularak tarihçi tarafından dikkatle incelenip yazılması olayı gerçekleşir. Tarihçilik ve tarih yazıcılığı da böyle ortaya çıkmıştır.

Yer küresinde yaratılan ilk insan ve ilk uyarıcı peygamber Hz. Adem'den bugüne kadar gelen ve kıyamete kadar devam edecek olan Ademoğullarının hayatında yaşanan olaylar "insanlığın biyografisi" olarak tarihi oluşturmaktadır. Tarih, gelip geçmiş ümmetlerin nerede, ne zaman, hangi olayı nasıl yaşadıklarını, toplumların birbirleriyle olan ilişkilerini ele alıp daha sonraki nesillere ibret alsınlar ve düşülen hatalara tekrar düşmesinler diye

derlenen bilgilerdir. Onun için tarih masal değildir. Meydana gelen olayları bir hikaye uslûbu içinde anlatmaz. Olayların sosyal, ekonomik, hukuki ve psikolojik yanlarını ele alıp sebep ve sonuçlarıyla değerlendirir. Olayların geçmişte yaşanıp gitmesi ile unutulup yok olmasına müsaade edilmeden yaşanan hadiseler, ifade ettiğimiz çerçevede ele alınmış ve geçmişte bıraktığı izlerle günümüzde bunların yorumlanıp bunlardan dersler çıkarılması için tasnif edilmiş ve insanlığın istifadesine sunulmuştur. Dolayısıyla tarihi daha sonraki nesillere aktarırken insanların inançlarını, hukuk anlayışlarını, dini ve sosyal hayatlarını, yönetim biçimlerini gözönünde bulundurarak anlatmak gerekir. Tarihin konusu geçmişte kalan olayları ve bunların yorumu ile ilgili olmasına rağmen bu yorumlardan çıkarılan hükümler sadece geçmiş olaylarla sınırlı değildir. Bu yorumlar içinde yaşanan dönem ile geleceği de kapsamaktadır. Yorumcu tarih anlayışı insanı tanıma, onu yönlendirme ve geleceğini denetleme kaynaklarından birisidir.

O halde yeniden soralım tarih nedir? Tarih Arapçalaşmış bir kelime olup sözlük anlamı itibariyle bir olayın vaktinin belirlenmesi anlamını taşır. Ancak bugün Arapça olarak bilinen bu kelimenin eski Akad dilinde “ay” anlamına gelen “Erhu” ile İbranicede aynı anlamı taşıyan ve hilalin görünmesi demek olan “yaruh/Yareah” kelimeleri ve Sâmi dilindeki “arh”ve “erah” kelimesi Arapça’ya intikal eden anlamlarıyla bir olayın meydana geldiği zamanı gün, ay ve yılı bildiren bilgi anlamında kullanılmıştır. Arapça’da “ve-ra-ha” ve “e-ra-ha” kökleri esas alınarak tarih kelimesinin türetildiği kaydedilir. Ancak tarih kelimesinin esasen kök olarak tam anlamıyla arapça olmadığı bunun akad ve sami dillerinden geldiği kanaati vardır.

Tarih kelimesinin Kur'an-ı Kerim'de geçmediği bilinmektedir. Her ne kadar bizzat “tarih“ sözcüğünün Hz. Peygamber (sas)'in hadislerinde de yer almadığı ifade edilse de eskiden meydana gelmiş olaylar hakkında aktarılan bilgi anlamında “rivayet” kelimesinin asr-ı saadette çok kullanıldığı ve bilindiği hususu da bir gerçektir. Kur'an, "Allah'ın günleri" deyimini insan bilgisinin üçüncü kaynağı olan tarih anlamında kullanmıştır. Kur'an-Kerim'de bir olaya tanık olma neticesinde ve gerçeklere uygun bilgi verme anlamında “haber” (27/7; 28/29, 9/94; 47/31) ve "ne-be-e" kökünden yirmi ayrı yerde geçen kavrama rastlamaktayız (5/27; 6/34,67;7/175; vs.). Burada Cenab-ı Allah'ın Kur'an-ı Kerimde ifade buyurduğu bütün ayetlerde “ne-be-e” kökünden gelen kelimelerinde yatan mananın tarih anlamında olduğunu görüyoruz. Geçmişe ait

gerçeklerin izini sürmek anlamında "kıssa", henüz olmuş olanın bilgisi anlamında "hadis", mitoloji anlamında "usture"nin çoğulu olan "esâtir" kelimelerin kullanıldığı görülmektedir. Aslında esâtir kelimesinin özünde "yazılı malzeme" anlamı vardır. Kur'an-ı Kerim'de bir çok yerde bu anlamda kullanılmıştır, (68/1 ve 54/53). Kur'an-ı Kerim'de "mitoloji" anlamındaki "usture" daha ziyade müşriklerin vahye ve vahiyle haber verilen geçmişe ait bilgiler konusunda yaklaşımlarını yansıtmak için kullanılmıştır. Zaman zaman "usture" kelimesi ile "tarih" sözcüğünün Batı dillerindeki bütün karşılıkları Grekçe istoria, sözcüğünden gelmektedir. Sözcük İon lehçesinde "bildirme, haber yoluyla bilgi edinme", Attika lehçesinde ise "görerek, tanık olarak bilgi edinme" anlamında kullanılmıştır.

Arap dili üstadlarının önemli bir çoğunluğuna göre, "te'rih" sözcüğündeki hemzenin elife dönüştürülmesiyle elde edilmiş olan tarih kelimesi, Arablardan meşhur Kays kabilesi lehçesindeki "e-re-he" kök fiilinden türetilmiştir. Diğer Arap kabileleri tarafından da kullanılan bu kelimenin "vakit" anlamına geldiği bilinmektedir. Ayrıca "tarih" kelimesi sözlükte, vakit, gaye, erteleme ve kanıtlama gibi anlamlara gelir. Ancak genellikle Tarih kelimesi kullanılan anlamının yanında sözlük anlamlarından biri de Ay'ın hareketlerine bakarak zamanı belirleme manasını taşımaktadır.

Ayrıca Farsçada "mah-rûz" (ay-gün) kelimesinin de tarih anlamında kullanıldığı ifade edilmektedir. Bu durumda tarih kelimesinin anlamı zaman birimi olarak gün ve yıldan daha çok ay'ı ifade etmektedir. Bu tanıma göre tarih sözcüğü, "olayların ay hesabı esas alınarak kronolojik tarzda olayların yazıya dökülmesi ve kaydı" anlamına gelmektedir. Kısaca olayların kronolojik olarak tarihlendirilmesi ve kronolojik bir katalogunun yapılmasıdır. İslam öncesi dönemde tarih denince ay kabul edilirdi. Hicrî/Kamerî takvimin ortaya çıkmasına ve Hz. Ömer zamanında hicret başlangıç alınarak belirlenen tarih başlangıcına sebep olan olay bunun kanıtıdır. Bir alacak davasında alacaklının elindeki bir senette tarih olarak sadece Şaban ay'ı yazılmış ve "bu hangi yılın Şaban ay'ı" olduğu hususunda anlaşmazlığa sebep olmuştu. Bu borç senedinde vade yazılırken o günün insanların bilgi ve kültürlerinde sadece ay esas alınır. Bu senette kaydedilen Şaban ayının hangi yılın Şaban ay'ı olduğu ihtilafı üzerine hicretin başlangıcı esas alınarak takvim başlatılmıştır. Demek ki o gün tarihten kasıt ay kabul edilirdi. Bu durumda tarih kelimesinin Akadça ve İbranice'de ay anlamına gelip bunun tarih kelimesinin karşılığı

olarak Arapça'ya geçtiği görülmektedir.

Muhyiddin Muhammed b. Süleyman el-Kâfiyeci (ö.879/1474) tarih sözcüğünün terim anlamı ile ilgili olarak üç görüş ileri sürer: Birincisi; tarih, geçmiş, şimdiki hal ve gelecek ile ilgili bir vakit tayin etmektir. İkincisi, tarihte büyük izler bırakmış, muazzam bir devlet kurmuş bir milletin doğuşu gibi önemli bir olay yahut Nuh Tufanı ya da yeryüzünde meydana gelen büyük bir deprem gibi semavi bir afet başlangıç kabul edilerek zamanı belirlemeye tarih adı verilir. El-Kâfiyecinin üçüncü tarifi ile de "tarih, bilinen iki olay arasında geçen süre" demektir. Kısaca el-Kâfiyeci, tarih ilmini şöyle tarif eder: "Tarih, zaman, zamanın halleri ve bunlarla ilgili meseleleri, ayırt edici özelliklerini ve vaktini belirleme açısından ele alan bir ilimdir." Kâfiyeci, tarih ilminin mantık kriterlerine uygun bir tanımını yapmış ve tarihi kaide ve meseleleri bir yöntem çerçevesinde bir araya getirilmiş bir bilim olarak tanıtmıştır. Kâfiyeci'nin tanımını bir örnekle anlatmak gerekirse şöyle söylenebilir: Örneğin "hicrî sekizinci yıl", belirli bir "zaman" ifadesidir. Bununla hicretin sekizinci yılında meydana gelen "Mekke'nin Fethi" olayının bir "hali"dir. Bu sefere kimlerin hangi kabilelerin nereden gelip katıldığını, Ordunun çeşitli kademelerinde görev alan sahabelerin kimler olduğunu, Mekke'ye girmek için hangi yolları kullandıklarını, nerede ve niçin görev yaptıklarını, hangi olaylarla karşılaştıklarını, Müslümanların Hz. Peygamberle birlikte sekiz yıl önce buradan nasıl ayrıldıklarını, hangi şart ve zorluklarda hicret edip nasıl bir muzafferiyetle geri döndüklerini ve Mekke şirk devletine nasıl son verdikleri, asırlardır devam eden putperestliğin nasıl yıkıldığını ifade eden hususlar zamanın halleriyle ilgili "meseleleri" oluşturur.

Tarih ilmi insanların başarıya ulaşması için onları teşvik etmek, yanlışlıklardan uzak kalmaları için kötülüklerden sakındırmak, onlara öğüt vermek, geçmişten ibret olmalarını sağlamak gibi faydalarla dolu olan bir ilimdir. Bu hususların, ayrıntılı tanımlarla gerçeklerin yazıya dökülmesi, ayırt edici özelliklerinin ifade edilmesi ve vakitlerinin tayin edilip kaydedilmesi olayıdır. Zira Hz. Peygamber (sas), "dünyada mesut ve bahtiyar kişi, başkalarının başından geçen musibetlerden ibret alan kimsedir" sözleriyle buna dikkat çeker.

Tarih, geçmişi yargılamak, gelecek çağların yararı için bugünün insanına yol göstermek görevini üstlenmiştir. Tarih fazla yüce görevlere talip değildir. O yalnızca gerçekte nasıl olduysa olayı aynen yansıtmak ister". Kâfiyeci, "tarihçinin asıl amacı, saygın bir yöntemle

insanın kaydını tutmaktır" ifadesiyle tarihçinin asıl görevine vurgu yapar. Bir kural özelliği taşıyan bu cümle, aynı zamanda evrensel ve insanî karakterde tarih yazma prensibine de işaretir.

Buraya kadar yaptığımız tariflerle tarih ilmini genelde birbirine yakın şekillerde tanımlamaya çalıştık. Kısaca tarih; geçmişin olayları, insanları ilgilendiren toplumsal olayları anlatan bir bilim, çeşitli şekillerde ifade edilmiş olsa da bir düşünce özelliği içeren özlere çıkarılması gereken bir alan olarak anlaşılmıştır.

Kur'an-ı Kerim de vakit verirken yıl belirtmeyip daha çok gün, ay, mevsim, sabah akşam, gece, gündüz gibi kavramları zikretmektedir. Özellikle "Gerçekten Allah katında gökleri ve yeri yarattığı günden beri ayların sayısı Allah'ın Kitabında (bilgisinde/levh-i mahfuzda) onikidir..." (et-Tevbe, 9/36) ayeti ayların sayısını belirterek bunu en güzel bir şekilde ifade eder. Ayların oniki olduğu hususu Allah tarafından peygamberleri aracılığıyla insanlığa öğretilen bir vahyi bilgi olup bu gibi bilgilere peygamber öğretileri adını veriyoruz. Demek ki ayların sayısı insanların bir buluşundan daha çok insanlığa Allah tarafından öğretilen bir bilgidir. Zira ayların oniki olduğunun bilindiği dönem ve tarihi bilmiyoruz. Bunu hangi milletin ne zaman ilk defa kullandığını kesin olarak ifade etmek mümkün değildir. Ancak ilk takvimden sözeden her bir millet ayların sayısını oniki olarak bilmiş ve öyle kullanmıştır. Burada kur'an sabitelerinin tarihe olan etkisi iman eden insanların eylemlerine olan kur'anî etki sonucunda ortaya çıkan gerçeğin kur'an ile tarih arasında kurulacak bağın hangi noktadan hareketle ortaya çıktığını göstermektedir. İşte bu durum Kur'an-ı Kerim'in verdiği "Allah katında gökleri ve yeri yarattığı günden beri ayların sayısı Allah'ın Kitabında (bilgisinde/levh-i mahfuzda) onikidir..." ayetine aynen uymaktadır.

Bu ara bilgilerden sonra tekrar tarihin tarifine dönersek; Tarih, geçmişte yaşanıp unutulması zor olan büyük olayları konu edinir ve geçmişteki olaylarla ve sözkonusu olayların zaman içindeki ilerleyişiyle ilgilenir. Tarih bir topluluk, bir medeniyet, bir halk veya devletin yaşamış olduğu olayların anlatımıdır. Tarih dünyanın medeniyete kavuşmasında en büyük etken olan insanın oluşturduğu toplum ve topluluklardan, bu toplum ve topluluklarda meydana gelen değişim ve değişikliklerden sözeder. Tarih, olayların meydana geldiği zaman ve mekânları, bu olayların nerede ve nasıl meydana geldiğini anlatır. İnsanların faaliyetlerini ve bu faaliyetler sonunda meydana gelen olaylar

tarihi oluşturan olaylardır. Fakat bazan insanların iradeleri dışında meydana gelen tarihi olaylar vardır ki bunlar da tarihin ilgilendiği konular olup tarihin seyrini değiştirebilen türden olaylar olduğu için tarihin ana konularından kabul edilmiştir. Örneğin Nuh tufan'ı, Yemendeki seylü'l-arim olayı, Orta Asyadaki kuraklık gibi hadiseler insan iradesinin dışında olan ve tarihi oluşturan olaylardandır. Tarih, insanların arzu ve emelleri ile düşüncelerini yansıtan, öncü konumundakilerin yönlendirdiği sosyal hadiseleri, toplumların örf ve adetlerini, gelişme, yükseliş ve tekamülleri ile nihayetinde yozlaşarak yokoluşlarını ve bu çerçevede ortaya çıkan olayları konu edinmektedir.

İslâm'ın tarihe bakış açısına gelince; her türlü zorlamadan tarihi olayları klasik kalıplara döken ve belirli şekillerle görmek isteyen tutucu görüşlerden uzaklığı ve üstün müsamahakârlığıyla ayrı özellikler taşımaktadır. İslam belirli ve klasik kalıplara uymayan her türlü kalıplaşmış tarih anlayışından uzak olduğu gibi pozitivism'i bir çok hata ve sapık düşüncelere sürükleyen yorum tarzından da uzaktır. İslam tarihinin yorumunu yapacak İslâm düşünür ve tarihçisinin bizzat kendi çağında, yaşadığı asırda görünen ve çağa damgasını vuran amillerin etkisi altında kalarak tarih yorumu yapması gerekir. Bu yorumun aynı zamanda geçmiş ve gelecek için yapılacak yorum ve analizin geniş bir bakış açısıyla değerlendirilmesi kaçınılmazdır. Bu yorumu yapan düşünür ve tarihçinin kendi çağının verilerini en mükemmel bir tarzda kullanarak yorumunu yaparken ulaşacağı sonuca geçmiş ve geleceğin verilerini eklerse daha verimli sonuçlar elde edeceği muhakkaktır.

İslâm'ın tarih yorumu zaman ve mekan ötesinde Allah'ın razı olacağı bir bakış açısıyla yapılan yorumdur. İslâmî yorum sınırlı olan çağdaş bakış açısını her zaman aşmak zorundadır. Olaylara tam bir açıklıkla bakıldığı gibi insanlar arasında siyah beyaz ayırımı yapmadan ancak bu ırkların etki ve varlığını da göz önünde bulundurarak yapılan yorumdur. İslam'ın evrensel bakışı ile ırklar arasında ayırım yapmaksızın her türlü ırkçılığı reddeden bir anlayışla dar kalıpları aşarak coğrafî sınır, renk ve ırk ayırımı yapmadığı halde ayrı ırkların ayrı özellikler taşıyacağı anlayışını ortaya koyması ona ayrı bir "yorum özelliği" kazandırmaktadır. Bu yorum da realist/gerçekçi bir yorum tarzıdır. İslam, olma ihtimali olan gelecekteki meseleleri ele alıp bunların etkisinde kalarak yorum yapmaz. Olmuş olayları ve hal ile ilgili olarak herhangi bir savunma, temize çıkarma, değiştirme, sözü evirip çevirmeye girmeden gerçeklerden olduğu gibi söz eder. Fakat

olayların meydana geldiği mekanda hedeflerine, ideallerine ve gayelerine ulaşmağa çalışır. İslam, Huneyn gazvesinin ilk anlarındaki olayı bir kaçış olarak değerlendirirken Uhud'ta da bir mağlubiyetin olduğunu beyan eder. Ancak bu kaçış ve mağlubiyete sebep olanların yanlışlığını da açık bir ifade ile yüzlerine vurur. İşte İslam böyle gerçekçi bir yorumla olaylara yaklaşırken Müslümanların, hatalarını savunmağa ve temize çıkarmağa çalışmalarını ve gerçekleri yorumlamada yanlış bir tavır içinde olmalarını istemez. Bunu yaparken de ümitsizliğe kapılmış olan kitleleri bu tarihi olaylardan ibret almalarını ister. İslam'ın tarihe bakış açısı geçmiş, hal ve gelecek zaman buudlarını bilgi olarak tamamen kapsaması ve geçmiş, hal ve gelecekteki olayları bilmesiyle diğer sistemlerden ayrılır. Ayrıca biraz da olsa sezgi, görme ve kavrama özelliklerine sahip olmasına rağmen insanın zihin ve zekasından kaçan, ruhunun derinliklerine işlemiş olup fitrat ve zatının terkiibinde bulunan özelliklerini tamamıyla kavrayamadığı bilinen bir husustur. Bunun yanında insanoğlu aklî, duygusal ve vicdanî eksiklikler ve sarsıntularına da bakıldığında Kur'an'ın da ifadesiyle son derece zayıf kaldığı görülmektedir. Ama ilahi bakış açısı geçmiş ve şimdiki zaman olaylarını gelecek ile ilişkilendirerek yorum yapması tarihi oluşumun gerçek özellik ve buudlarını içermektedir. İşte bu yorum tarzı olması gereken hususlarda değil de, "fiilen meydana gelmiş" olayların yorumunda objektif bir üslûpla ortaya çıkan bir yaklaşımdır. İslam ve Kur'an, tarihin hareket ve oluşum planlarını "sünnetullah" çerçevesinde belirlemektedir. İslam tarih yorumcuları, tarihi en iyi bir şekilde yorumlamak için bu ilkeyi kullanmaktadırlar. Onlar için en önemli ve mükemmel yorum tarzı ilahi kanunlar (sünnetullah) çerçevesinde yapılan yorum tarzıdır. Onlar, tarihin anlaşılmasını sağlamak, hareketinin unsurlarını kavramak ve olayların vardığı sonuçları ile bu olayların karmaşık yönlerini çözmeye çalışmak için bu yorum metodunu ve tarzını bir hareket noktası olarak kabul etmektedirler.

İslam tarihçileri ve tarih yorumcuları, Kur'an-ı Kerim'in insanlığa hitaben indirilmiş bir ilahi mesaj ve insanlığın hayatına müdahil olduğu gerçeğinden hareketle bütün yorumlarında onu asla ihmal edemezler. Kur'an-ı kerim tarih yorumuna bakış açısını şekillendirecek en önemli unsurdur. Kur'an'ın insan hayatının seyrine olan müdahalesi bunu zorunlu kılmaktadır.

Kur'an-ı Kerim insanlığa hitaben lafızlarındaki anlam gücünü kavrayarak zihne ulaşması ve zihinlerde oluşana uyulması insanların amellerine etkili bir biçimde yansımaktadır. Bu

da insanın hayatına olan müdahalenin kendisidir. Bu gerek bir kul olarak mümin insanın bizzat kendisi, gerekse sonuçlarını değerlendirecek olan tarihçinin bunu kavraması yapılacak yoruma doğrudan doğruya yansiyacaktır. Kur'an'ın sesine kulak veren kişi ve toplumların hayatına olan etkilerin açıkça görülmesi Kur'an'ın müdahilliğinin sonucudur. Bu da tarihin oluşmasında Kur'an'ın etkisini ortaya koymaktadır. Kur'an'ın tarih ile olan ilgisi sadece gidişatı belirlemekle kalmaz. Zira tarih sadece olup biten olaylardan ibaret değildir. Toplumların genel hayatına etki eden genel ve büyük olayların topluma topluca yaptığı etkinin dışında fertlerin kişisel günlük eylemleri sonucunda ortaya çıkan olaylar da tarihin birer parçasıdır. Kur'an bunlara da müdahale etmektedir. Bütün bu eylemleri gerek toplumsal bazda gerekse kişisel bazda ele aldığımızda bir olaylar zinciri ile karşı karşıya kalırız ki bu da tarihin kendisi olup, toplumsal değişimi ortaya çıkartan önemli bir unsurdur. Yorumlanması gereken nokta da bu olsa gerek. Zira bu olayları etkileyerek insanlığın hayat seyrini belirleyen Kur'an'ın olayların oluşmasındaki rolü düşünüldüğünde onun değişmez kuralları ve ilahi sünnetin sabiteleri ile bu tarihi olaylar arasında bir etkileşimin olduğu gerçeği görülmüş olur. Kur'an'da uyulması gereken sabitelerin insanlığın hayat seyrini şekillendirdiği muhakkaktır. Bu sabitelerin toplum içindeki değişimi şekillendirmesiyle ortaya çıkan olayların tarihi olaylar olarak yorumlanması halinde İslam tarihçi ve yorumcusuna sahîh bir yorum yapma imkanını sağlayacaktır.

Kur'an'ın yorum tarzı tarih yorumcularına olayları iyi anlamaları için geçmiş'i önlerine sermektedir. Yorumcu maziye/geçmişe bakıp olayların ışığında hayatın şimdiki plan ve yollarını belirleme imkanını verir. Kur'an belli bir zaman dilimini zikretmeksizin geçmiş, hal ve gelecek arasını ayıran çizgiler arasında mükemmel bir bağ kurarak üç zamanın sürekli bir insicam ve yakınlık içinde devamını sağlamaktadır. Hatta bu bağ ve yakınlık, yerle gök, arasında görüldüğü gibi, yer zamanı ve gök zamanı ile mebd'e ve mead, hilkat ile kıyamet arasında da görülmektedir. Kur'an'ın olayları anlatım tarzına baktığımızda genellikle şimdiki zaman yani hal-i hazır kipi ile anlattığı görülmektedir. Bu da geçmiş ile gelecek, hal ile geçmiş ve gelecek ile hal arasındaki sür'atli intikal, Kur'an'ın birbirine bağlı bir birim olarak kabul ettiği bu üç zaman arasındaki keskin sınırlandırmaları tamamen kaldırmadan gösterdiği titizliği ortaya koymaktadır. Bunun için Kur'an-ı Kerim tarihi, Allah'ın gökleri ve yeri yarattığı gündün başlayarak hesaba ve kıyamet gününe doğru ilerleyen bir hareket olarak görmektedir. Bugünkü yaşayış anı ile hesap günü arasında bir irtibatın sürekli canlı tutulması, insanın dünyadaki eylemlerinin düzenli ve

mükemmel bir ahlaki boyuta sahip olmasının bir hedef olarak belirlenmesinden kaynaklanmaktadır.

Tarihte yaşanan olaylar üzerinde iyice düşünüp güzel yönlerinin taklit edilmesi, yaşanan yanlışlıkların tekrarlanmaması için tespit edilip ibret alınması halinde tarih insanlık için yararlı bir ilim olur. Aksi takdirde tarih boyunca insanlığın içine düştüğü yanlışlıklar sürekli yaşanıp tekrarlanır durur. O halde tarih geleceğe tutulan ayna olmalıdır. Tarih insanlığın geçmişini görerek doğru sonuçlara varması için ışık tutan bir düşünme tarzıdır. Mazisini bilmeyen bir toplum kendisini tanıyamayan bir toplumdur. Bu da hafızasını kaybetmiş insana benzer. İnsanın geçmişini bilmeye ihtiyacı olup bundan ibret alarak hayatını umut ve ümitle beslemesi gerekir ki bu da ona başarı yolunu açar. Zira başarının yolu tecrübelerden geçer. Tarih ve tarihte yaşanan olaylar ise en büyük tecrübedir. Bu tecrübe kişinin kendi özel deneyimlerinin yanında atalarının da tecrübeleri olunca başarı oranı artar. Çünkü geçmişteki başarılar bir övünç kaynağı olarak en büyük motivasyondur. Tarih insana doğru değerlendirme melesesini kazandırıp gününü yaşayan ve geleceğe uzanan emeller için de olumlu rol oynar. Tarihi olayların kazandırdığı tecrübe matematikteki sağlamaya benzer. İnsan olaylar arasında kıyaslamalar yaparak başarı yollarını daha net görme imkanını yakalar.

Her topluluk, her halk ve her bir devlet kendi özel tarihini yaşar, sonra kayda geçirir ve daha sonra bu yazılı belgeler haline getirdiğini gelecek nesillere aktarır. Bütün bu anlatılanlar çerçevesinde Tarih, insanlığa geçmişini öğreten bir ilim olarak büyük bir öneme sahiptir. Bir insanın hayatının sonlarına doğru geldiğinde hangi mükemmel tecrübelere sahip olduğunu kendisi daha iyi bilip ve olayları daha iyi anlayarak artık bu tecrübelerden dolayı yanlışlıklara düşmemeye çalışıyor, hayatında yaşadıklarını hep düşünüp onlardan bizzat ibret alarak geleceğini daha mükemmel kılmak için hayatla ilgili planlar yapıyorsa, insanlığın tümü de geçmişini iyi bildiği takdirde mutlak surette bu geçmişin bütün tecrübelerini kullanarak daha mükemmel ve yanlış az bir tarihe sahip olmaya çalışacak, geleceğe daha iyi hazırlanmasını gerçekleştirmiş olacaktır. Bu tecrübe ve gerçeği de tarih ilmi sağlayabilir.

Böylece tarih medeniyetlerin varlıklarını sürdürmeleri veya gerilemiş yahut duraklamış medeniyetlerin ise yeniden ihyası ve diriltip tekrar ayağa kaldırılması açısından en büyük bir motivasyon kaynağıdır. Aynı zamanda devlet adamlarının devletlerini daha mükemmel

yönetebilmelerinin en kolay metotlarından birisi de geçmiş millet ve hükümdarların tarihlerini, büyük şahsiyetlerin biyografilerini okuyarak bundan ders almaları yoludur. Tarih bilen yöneticiler her zaman daha başarılı olurlar. İslam tarihinde bunların örnekleri çok olmakla birlikte en eskileri Muaviye İbn Ebi Süfyan ve Ömer İbn Abdülaziz gibi şahsiyetlerdir. Muaviye Yemen’de eskiden medeniyetler kurmuş Main, Sebe’ ve Himyerî devletlerinin ve hükümdarlarının tarihlerini sürekli okur ve bunlardan kendisine dersler çıkartarak yönetimini sürdürmüştü. Ömer İbn Abdülaziz ise, başta Hz. Ömer İbnü’l-Hattab’ın biyografisi ve adalet uygulamalarını sürekli okumuş ve kendi yönetiminde atası 1.Ömer’i izleyerek başarının yollarını aramıştı. Bir millet veya bir şahsiyetin tarihini okumak onların bütün tecrübelerine sahip olmak demektir. Galiba İbn Miskeveyh’in eserine Tecâribu’l-Ümem (milletlerin tecrübeleri) adını vermesindeki hikmet bu olmalıdır. Bunun için tarih bir bilim dalı olarak bir bilgi yığını gelecek nesillere aktarmaktan daha çok bir araştırma, düşünce ve deneyimler ürünüdür. Buna rağmen nakledilen somut bilgiler de yorum ve felsefe arasında kaybolup gitmemelidir. Zira bu söz konusu somut bilgiler tarihin asıl ibret aynalarıdır. Okuyucuyu ve gelecek nesillerin araştırmacısını yorumlarla yönlendirme söz konusu olsa bile tarihi olayların anlatımı en somut şekliyle aktarılmalıdır. Yorumsuz tarih yazımı kuru ekmek yemeğe benzer. Ancak soyut anlatım ve felsefi dil ve üslup ile tarih yazmak da aç karna su içmeye benzer. O halde İslam tarihinin net ve somut bilgileri eğitici yorumlarla aktarılırsa Müslümanların eğitimindeki rolünü ve görevini yerine getirmiş olur. Zira İslam Tarihi İslam Medeniyetinin en önemli ürünlerindedir.

İnsanlığın hayatında sürekli bir değişimin olduğu düşüncesi, “tarihin tamamen tekerrürden ibaret” olduğu anlayışını sona erdirmiştir. Bunun yerine her olayın kendisine göre bir bakış ve yorumunun olduğunu ifade ederek, her olayın kendi oluş şartlarında ele alınması gerektiğini söylemek icabeder. Tarihi ve tarihi olayları insanın bizzat kendisinin yaptığı ve ortaya koyduğu nasıl kesin bir gerçek ise, aynı zamanda insanların zamanla değiştiği, geliştiği, her alanda yeni kazanımlar elde ettiği ve başkalaştığı düşüncesi de o kadar doğrudur. Zaman içinde insanın yaşayış tarzı, dünya görüşü sürekli gelişen dünyada insan kitlelerinin faaliyetlerinin birbirinden farklı olması da doğal bir sonuçtur. Zira her bir olay insanın o andaki maddi-manevi durumunun ürünü olduğu için farklı zaman ve mekanlarda meydana gelen olayların asıl faali ve etkeni olan insanlardaki doğal değişme ve gelişme hususu buna engeldir. Yani birbiri ardından meydana gelen olaylar arasında illiyet ilişkisi

vardır. Sebep-sonuç ilişkisi asla kulak ardı edilemez. Zaten bu özelliğe sahip olan tarih, diğer fen bilimlerinden bu yönüyle ayrılmaktadır. İşte tarihi olayların oluşumu açısından tekerrürden ibaret olmayıp teakubten ibarettir. Yani birbiri ardı sıra sebep-sonuç ilişkisi ile meydana gelen ve birbirini izleyen (takip eden) olayların kaydı bir “tekerrür” bilgisi değil bir “teakub” bilgisidir. Onun için tarihi olayların birinin diğerine sebep olması kendisinin de bir önceki olayın sonucu olması, her bir olayın diğerinden bağımsız meydana gelmediğini ortaya koyar. Dolayısıyla birbirleriyle alakalı olarak meydana gelen hadiseler “bir tekerrür” değil, “bir teakup” zinciri oluşturur. Olaylar birbirinden bağımsız görülebilir ama tarihçiler illiyet ilkesinden dolayı bunu çok açık bir dille ifade edememişlerdir. Onun için olayların zaman, çevre ve etkenler açısından değerlendirilmesi vazgeçilmez bir şarttır. Bunun yanında her bir tarihi olay, siyasi, sosyal, kültürel ve ekonomik yönleriyle bir kompoze olduğundan insanların gerçeklerini eksiksiz, ihmal tehlikesinden uzak olarak yansıtabilmek için her bir tarihi olaylar yumağını ayrı ayrı ele almak gerekir. Bu anlayış tarihi ruhsuz ve anlamsız bir bilgi yığını olmaktan kurtarıp faydalı ve anlamlı bir ilim olarak görür. Bu da tarihin yazımı ve öğretiminde büyük değişiklikler meydana getirecektir. Onun için bugünkü tarih anlayışı ve yorumu tarihin gerilerine gidip kuru bir bilgiyi günümüze taşımak yerine, eldeki mevcut tarihi bilgileri derin araştırmalarla günümüz insanına yorumlayarak aktarmak esastır.

İşte tarih, yukarıda ifade ettiğimiz gibi masal anlatımından ibaret değildir. Rivayetlerin sadece sıralanması ve olduğu gibi aktarılması şeklindeki tarih yazıcılığı geride kalmıştır. Dolayısıyla tarih, nesilleri yönlendiren, harekete geçiren, önlerini aydınlatan gelecekle ilgili düşüncelerini etkileyen yorumlarla dopdolmuş bir ilimdir. Yorumsuz tarih olamaz. Mutlaka her olaydan bir ibret, bir öğüt ve bir strateji çıkarılmalıdır. Mazide yaşanan hataların tekrarlanmaması için bu hatalara mutlaka dikkat çekilmelidir. Tarih okuyucusunu her yönüyle yönlendirecek ve düşündürecek etkenler, olayların kuru bir anlatımından çok tarihçinin anlatım ve yorumlarıdır. Buna göre tarih toplumların kültür ve birikimlerini geçmişten geleceğe taşır.

Tarihin düşünce planındaki yorumu ise toplumların tedrici gelişimini ve dönüşümünü hedefler. Bu gelişim ve dönüşümü gerçekleştirecek ve yönlendirecek kural ve yasalarla ilgilenir. Kısacası İslâm’ın tarih felsefesi toplumların sadece geçmişleriyle değil, asıl gelecekleriyle ilgilenir. Olayların sadece nakli anlatımlarıyla değil, akli yorumlarını daha

çok önemser. Sadece geçmiş ile değil, geçmişten kaynaklanıp günümüze ve geleceğe doğru hareket eden bir akımdır. Tarih, yaşanan olayları yorumlama, olaylar arasındaki gizli ve açık bağları bulma, hayatın her yönünü gerekli kurallarıyla kavrama olarak anlaşılmalıdır. Yoksa geçmişte belli zaman ve mekânlarda meydana gelmiş olayları bilmek çok önemli değildir. Toplum ve devletlerin oluşum ve yükselişleri, yaptıkları savaşlar, imzaladıkları anlaşmalar, uluslararası soğuk ve sıcak mücadeleler, devlet ve toplumların çöküş ve yıkılış süreçleri belli etkenlere bağlıdır. İşte yorum yapan tarihçi bu etkenleri sebep ve sonuçlarıyla ortaya çıkarır.

Tarihte meydana gelen olaylar bazen tarihçiler tarafından olduğu gibi anlatılmış, ancak bu olayların nasıl meydana geldiği, neden böyle cereyan ettiği ve nasıl bir sonuç çıkardığı ile ilgili olarak yine tarihçiler tarafından yorumlar yapılmıştır. Meydana gelen tarihî olayları yorumlamak üzere bu olaylar üzerinde düşünenler olayların insanların hayatını hangi yönde nasıl etkilediğini tespit etmeye çalışmışlardır. Yukarıda insanlığın bir biyografisi olduğunu ifade ettiğimiz tarihte meydana gelen her olay insanı yakından ilgilendirmektedir. İnsanın doğumu nasıl bir olay ise, yavaş yavaş konuşmaya başlaması, emeklemesi sonra yürümesi, gençliği, evliliği, aile reisliği, toplum içinde üstlendiği görev ve sorumluluklar, bu görevlerini yerine getirmesi ve bu konudaki icraatları, diğer insanlarla ilişkileri, ailesi içinde yaşadıkları vs. tümüyle birer olaydır. Bunlar nasıl birer olay ise, tarih içinde devlet ve toplulukların hayatında meydana gelen büyük/küçük bütün olaylar sonuç doğurur. Tarihçiler de bu olayları kaydederken sebep ve sonuçlarıyla neden ve nasıllıklarını da düşünüp tartışırlar. Bu olayların yorumu tarihin yorumunu oluşturur. Bu olayların ortaya çıkmasına neden olan diğer olaylar sebepler nelerdir? Sonucun böyle olmasının nedeni nedir? Bu olayın bu şekilde şekillenmesinin sebebi nedir. Başka türlü meydana gelebilir miydi? Tarihi yorumlayan tarih felsefecileri hep bunların cevaplarını bulmaya çalışmıştır. İşte tarihin yorumu budur.

Bütün toplumlar daha mükemmel bir gelecek için kendi medeniyetlerinin geleceği için kaçınılmaz olarak tarihi olayların aydınlatılabileceği en küçük ipuçlarını yakalamaya çalışmış, bununla hayatlarının seyir çizgisini belirlemeğe gayret sarfetmişlerdir. Bugün varolan bütün medeniyetler ve bunların mensubu olan toplumlar, devlet sistemleri ve hatta düşünce akımları ulaşılmasını zaruri kabul ettikleri hedeflerine varmak için tarihten alacakları en küçük bir ibret ışığını yollarını aydınlatacak ümidiyle ele alır kendi

felsefeleri doğrultusunda yorumlamaya çalışırlar. Gayeye ulaşmak en kolay yoldan nasıl gerçekleşebilir? Bunu düşünerek tarihi yorumlayıp geleceklerinin hedeflerini kısaltmak isterler. Tarih ve tarihte yaşanan olaylar, bütün dinler, toplumlar, milletler ve medeniyetler için birer laboratuvar gibidir. Tecrübe, hedefe ulaşmanın ilk hareket noktasıdır. Mümkün mertebe hedefe ulaşmada daha az vakit kaybetmenin yolu, geçmişin tecrübelerini iyi yorumlamak, geçmiş olayların sebep ve sonuçlarını, neden ve nasıllığını iyi tespit etmekten kısaca tarihi ciddi bir şekilde yorumlamaktan geçer.

Bir ümmetin bundan 1000 yıl önce yaşadığı ve ilgilendiği sosyal veya kültürel olayları şimdiki yansımalarını net olarak teşhis edebilmek mümkün gibi gözükse de asıl mahiyetini kavramak için tarihin derinliklerine derinlemesine bir araştırmaya girmek gerekecektir. Toplumların hayatlarında yaşanmış ancak, daha sonraki dönemlerle ilişkisi tamamen koparılmış olaylar vardır. Bir zamanlar ilim ve siyaset adamlarını uzun yıllar meşgul etmiş bir olay zamanla tamamen geride kalarak unutulmuş olabilir. Buna rağmen yaşanmış ve hakkında bilgi sahibi olduğumuz olaylar için aynı şey söylenemez. Tarih felsefesinin temeli, insanların olaylarla ilgili olarak “niçin oldu” ve “nasıl oldu” sorularına rahatlatıcı cevaplar bulma gayretine dayanmaktadır. Tarih felsefesi toplumların tedrici gelişimini ve dönüşümünü konu alıp bu gelişim ve dönüşümü yönlendiren yasalarla, bunu daha açık bir dille ifade edersek toplumların gelecekleriyle ilgilenir.

Tarih, toplumların bir aşamadan diğer aşamaya geçerken yaşanan hayat içindeki geçiş yasalarını ele alır. Tarihin konusu, biyolojide olduğu gibi sadece insanların hayat bilgisi ya da hayat hikayesi değildir. Tarih felsefesinin uğraşı alanı ile problemlerini tarih problemleriyle karıştırmamak gerekir. Toplumların evrimsel oluşumlarını kabul etmeyen bilimsel tarihle oluşumu esas alan tarih felsefesinin problemleri genellikle karıştırılmaktadır. Tarih felsefesi bilimsel tarih gibi cüz’î olaylarla değil küllî/genel olaylarla ilgilenir. Aynı zamanda tarih felsefesi geleneksel/nakli bilgilerle değil, rasyonel/akli bilgilerle ilgilenir. Toplumların oluşu ile değil, oluşumunu konu edinir. “Tarih felsefesi” kavramındaki “tarih” kelimesi tarih felsefesinin tamamen geçmiş ile ilgilendiği intibasını vermemelidir. Çünkü alanı sadece geçmiş değildir. Tarih felsefesi daha çok geçmişten kaynaklanıp günümüze kadar gelen ve geleceğe doğru hareket eden bir düşünce akımıdır. Tarih canlı bir film gibi geçmişi günümüze aktarır. Çünkü insan yaratılışı itibarıyla tarihi olay ve şahsiyetlerden etkilenir ve onları taklit etme yeteneğini

göstermiştir. Olayların sonuçlarından kararlardan, ahlaki değerlerden kaçınılmaz olarak etkilenir. Tarih sonraki nesiller için bir örnek oluşturur. Tarihin önemli bir bölümü olan biyografik çalışmaların değeri bundan kaynaklanır. Önemli tarihi şahsiyetlerin konumlarından daha çok ahlaki yapıları ve insani yönleri örnek alınır.